

ESSAY

YTRINGER BLANDT EKSILEREDE SYSTEMKRITIKERE

Kulturkamp og usikkerhed

CHRISTIAN FRANKLIN SVENSSON

En ytring kan bestyrke dominerende narrativer og hierarkier, og en ytring kan udfordre dem. Blandt eksilerede forskere, kunstnere og skribenter, som er blevet inviteret til de nordiske lande, er ytringer rettet mod regimerne i deres hjemlande. Mit feltarbejde blandt disse systemkritikere viser, at de er både ødelæggere og skabere af kultur, samt at der gennem ytringer kan skabes modidentiteter til regimernes universalistiske enten-eller-konstruktioner. Systemkritikere lever i en tilstand af usikkerhed, fordi deres ytringer forekommer så truende, at regimerne reagerer med personlig forfølgelse, fængsling, dødsstraf eller „forsvinden“ (uofficielle henrettelse). Desuden synes de at være dømt til at være globale nomader i de store migrationsstrømmes prekære ansættelsesforhold. Imidlertid konstruerer de en social væren ved at tro på legitimiteten af en ytring samt ved at deltage i globale professionelle og sociale fællesskaber.

Empirisk kontekst

Deltagerne i det treårige feltarbejde stammer fra Tyrkiet, en række lande i Mellemøsten samt forskellige områder i Afrika, Asien og Sydamerika. Omtrent halvdelen af de 25 deltagere har en akademisk forskeruddannelse, og den anden halvdel er kunstnere, forfattere og journalister.

De overskrider imidlertid ofte sådanne klassifikationer ved på samme tid at være engagerede i for eksempel akademisk formidling, satiretegning, poesi, journalistik, tegnefilm, teater og musik. I løbet af feltarbejdet har jeg deltaget i flere sådanne professionelle og kulturelle arrangementer, der blander discipliner. Tillige henvender deltagerne sig ofte til beslutningstagere på regeringsniveau ved at kommentere lovforslag og deltage i offentlige høringer.

Jeg har desuden interviewet koordinatorene i værtslandene samt i interesseorganisationerne Scholars at Risk, Scholar Rescue Fund, International Cities of

Refuge Network og Reporters sans Frontières, der i flere tilfælde har faciliteret den indledende kontakt til deltagerne.

Regimerne i deltagernes hjemlande er typisk styret af en enkelt leder eller en mindre gruppe, der retfærdiggør undertrykkelse ud fra en homogeniseret opfattelse af etnicitet, religion, nationalstat og politisk ideologi. I håndhævelsen af regimernes drakoniske lovgivning fremsættes der ofte tvivlsomme anklager. „Fornærmelse af tyrkiskhed“ kan for eksempel udløse flere års fængsling, hvilket er anvendt mod forfatteren Orhan Pamuk. Et andet eksempel på personlig forfølgelse er kunstneren Ai Wei Wei, der anklages for skatteunddragelse og siden 2015 er begæret udleveret til Kinas regering.

Vignetter

De følgende fire vignetter illustrerer nogle centrale oplevelser og problemstillinger blandt deltagerne. I denne fremstilling er de anonymiserede.

Altair

Altair og jeg spadserer en morgentur, inden de (foretrukket personligt stedord) skal afholde en forelæsning på det danske universitet, hvor de (sic) er midlertidigt ansat.

Til at begynde med foregik Altairs forskning upåagtet på et af de liberale universiteter i hjemlandets hovedstad, men i takt med regeringens politiske stramninger i landet tiltrak de sig opmærksomhed; „den forkerte slags opmærksomhed“, som Altair udtrykker det.

Da Altair sammen med mere end 1.000 forskere underskrev en protestskrivelse, blev de alle stemplede som landsforrædere, hvorefter 50 procent straks blev afskediget. Overraskende nok afgjorde landets retssystem, at anklagerne var i strid med forfatningen.

Alligevel begyndte Altair og flere kollegaer at censurere sig selv, ikke mindst fordi nogle af de studerende på landets universiteter begyndte at optage forelæsninger og sendte en klage, hvis der i undervisningen forekom kritik af regeringen.

Altair er i dag konstant bevidst om deres aktuelle situation, der gør det vanskeligt at navigere socialt og professionelt, også selv om de på andet år er ansat i en god, men midlertidig, stilling. Altair oplever dog, at deres eksiltilværelse bliver udholdelig, når de insisterer på at ytre sig om regimet.

Zartosh

Til en boglancering i København træffer jeg Zartosh, og vi aftaler at mødes dagen efter på et konditori i indre by.

Han præsenterer sig som journalist, kulturproducent og forfatter. I to år har han boet i den finske værtsby. Hans pas er fra et land i Mellemøsten, og han be-

tragter sig selv som en repræsentant for hjemlandet, selvom han ikke har været der de seneste fem år.

Jeg er forundret over, at vi skal ses på netop dette velbesøgte etablissement. I løbet af samtalen fremhæver han, at han så vidt muligt altid færdes i det offentlige rum. Som for at understrege alvoren fortæller han, at bare i løbet af de seneste fire måneder er otte af hans journalistkollegaer blevet dræbt – eller „been disappeared“ („blevet forsvundet“) – på grund af deres ytringer. Sådanne uofficielle henrettelser foranstaltes ofte i samarbejde mellem regeringen, religiøse grupperinger og organiseret kriminalitet, fortæller han.

Efter en time forlader vi begge konditoriet, og påvirket af fortællingerne om regimets aktuelle overvågning af Zartosh og hans kollegaer føler jeg mig på hjemturen hjemsøgt af en tiltagende paranoia.

Maier

Jeg forsøger mig med en spontan henvendelse til det norske universitet og bliver allerede næste dag kontaktet af Maier, der er midlertidigt ansat som lektor.

Maier nævner i skypemødet de aktuelle omstændigheder i hjemlandet og mulighederne for at vende tilbage. Hun oplever, at regimet mener, at de har en legitim ret til at forfølge og stemple forskere som „systemkritikere“ og „landsforrædere“.

Maier modtog sin ph.d.-grad fra et velrenommeret universitet i London og rejste umiddelbart efter til sit hjemland i Mellemøsten, hvor hun arbejdede som forsker i historie. Mulighederne forringedes betydeligt på grund af den tiltagende begrænsning af ytringsfrihed i landet, og hun henvendte sig derfor til Scholars at Risk. Efter en langvarig proces på otte måneder hjalp Scholars at Risk hende med at finde en bopæl og stillingen i Norge, hvor hun tillige er frivillig i en lokal kulturfestival.

Stemningen på mødet ændrer sig fra hygge til sorg, når Maier beskriver, hvordan hun i sit hjemland måtte flytte sine børn rundt i lejligheden, da byen blev bombet, samt at de endnu befinder sig der. Herefter afslutter hun tårevædet vores samtale.

Kim

I en toårig periode er Kim inviteret som gæsteborger i den lille midtsvenske by. Hun er i Lund i forbindelse med en konference, og vi mødes første gang over en kop kaffe i universitetsboghandelns café.

Den afrikanske satiretegner og skribent mener, at enhver skal være fri til at ytre sig, og hun trækker først grænsen ved hadefulde udtryk. Kims ytring er direkte forbundet med en politisk agenda, hvor hun skriver offentligt tilgængelige artikler og foranstalter underskriftsindsamlinger, for hun føler det som en pligt at udtrykke potentielt systemkritiske synspunkter.

Det er svært for hende (ligesom for de øvrige deltagere) at beskrive en ytring, men hun siger, at det handler om at tale åbent om uretfærdighed: „[...] at lære af andre og at acceptere hinanden. Man skal kunne sige sin mening uden frygt“.

Fællesskaber

Mobilitet spiller en væsentlig rolle for deltagerne, og som en strategi opdyrker de fysisk eller online fællesskaber med andre systemkritikere uden for både hjem- og værtslandene.

Zartosh er bevidst om at kunne udnytte en række muligheder som en del af en sådan transnational elite:

Som altid nyder jeg samvær med andre kunstnere og forfattere. De spiller en stor rolle i min udvikling. Da jeg boede i [hjemlandet], mødtes jeg altid med teaterfolk og mennesker inden for film og fotografi. Jeg fordyber mig i kulturen. Det er noget, jeg længes efter, for det er ikke noget, jeg har kunnet gøre så meget, siden jeg flyttede til Europa.

Altair har i et stykke tid stået ved siden af os og slutter sig til samtalen:

Jeg føler en slags lykke, når jeg tilhører sådan et fællesskab. Det giver den tillid og respekt, man fortjener som person, både mentalt og fagligt. Jeg har fået mange gode sådanne venner og kollegaer rundt om i verden og også blandt studerende.

En ytring er for deltagerne koblet med tilhørsforhold, der er et alternativ til regimernes nationalstat. Deres ytringer er en del af en hegemonisk kamp, der ideelt handler om, hvad deltagerne selv ønsker, ikke hvad regimerne ønsker. På et individuelt, socialt og professionelt plan er de afhængige af nationale og globale netværk, og det er vigtigt at kunne deltage i arrangementer som konferencer og udstillinger.

Usikkerhed

Selv om de er en del af disse fællesskaber (forestillede eller ej) og er inviteret til et værtsland, er deltageres tilværelse præget af en række usikkerhedsmomenter.

At være i opposition til en hårdhændet autoritet som regimerne er farligt. Zartosh reflekterer over sig selv og sine medeksilerede kollegaer og fremhæver, at selv om de globalt er en gruppe af individer, som på flere områder har det bedre end andre, er de personligt forfulgte, og regimets fordømmelse og kriminalisering af deres ytringer og blotte eksistens er allestedsnærværende.

Dertil kommer, at det kan være vanskeligt at føle sig inkluderet i værtslandene. En halv time inde i vores samtale tager Zartosh imod en kop te og en sandwich, imens han forklarer, at der er brug for mere støtte på længere sigt: „Jeg er kun i Finland i to år, så hvad sker der derefter?“

Maier flyttede til Norge sammen med sin partner og har lige siden været ansat på universitetet, hvor hendes kontrakt dog kun muligvis bliver forlænget:

Nu er spørgsmålet, hvad der er det næste. Jeg har mulighed for at vende tilbage, fordi der ikke aktuelt er nogle direkte trusler. Men landet er ustabil, og den akademiske verden er stadig ikke fri. Jeg kan søge job andre steder, men som det måske eneste alternativ må jeg tage hjem og se, hvordan det vil gå der.

Hjemrejse er for nogle den eneste – om end uvelkomne – mulighed, hvis der ikke gives permanent ophold eller beskæftigelse i et værtsland. Som vi ser hos Zartosh og Maier, er der en fare ved, at værtslandene glorificerer deltagerens muligheder, for selv om deres ophold og ytringer ideelt kan føre til forandring, indebærer det udelukkelse fra en række nationale fællesskaber, hvilket forårsager nomadiske identiteter præget af rodløshed og eksistentiel usikkerhed.

Zartosh nærer en mistillid til hierarkisk styring i enhver form, og selv om det medfører en tilstand af usikkerhed, insisterer han på at ytre sig, for at nedtone og censurere sit arbejde er for ham lig med, at regimerne har vundet:

Folket er dét, der skaber en nation. Hvis folket ikke bliver hørt, skal regeringen skiftes ud. Det går begge veje: En god regering har brug for folkets stemme, og folket skal føle sig repræsenteret af enhver regering. Der er ikke tale om en regerings legitimitet, hvis der ikke eksisterer en social bevidsthed blandt borgerne. For at gøre mit land frit er det noget af det, jeg kæmper for.

Zartosh udtaler sig her om en almindelig bekymring blandt deltagerne, der handler om, at hvis man på daglig basis udsættes for undertrykkelse og forfølgelse, vil man umærkeligt opleve begrænsninger ved at handle, fordi man censurerer sig selv og ukritisk kommer til at agere efter et sæt etablerede normer.

En ytrings kulturforandrende potentiale

Regimerne ser deltagerne som uvelkomne udfordrere af normer, men fra deltagerens eget perspektiv er de repræsentanter for en nødvendig ytring for at opnå nye kulturelle former.

Social forandring kan ske gennem individers eller grupperes ytringer udtrykt som civil ulydighed eller kollektive protestbevægelser. Normer forandrer sig vedvarende, og deltagerens oppositionelle ytringer kan medføre en ændret kul-

tur, hvor retten til at blive hørt på egne præmisser prioriteres. Med ytringer forsøger de at bekæmpe racisme, religion, sexismen eller etnonationalisme, og de fastholder, at en ytring er en del af almindelig etisk adfærd, samt at det er en fundamental ret ikke at lægge sig under det, som de anskuer som illegitim autoritet:

For mig er det ikke vigtigt, hvem der sidder i regeringen. Jeg ønsker ikke at være en del af et direkte styre. Det er kun vigtigt for mig, at alle mennesker uanset politisk holdning og etnicitet kan være en del af deres eget land. Det er derfor, jeg bliver ved med at skrive og udtrykke mine meninger. Hvis regeringen i mit land ikke ændrer sig, vil den blive mere og mere ugyldig i mine medborgeres øjne, og også i det internationale samfunds, tror jeg (Altair).

Deltagerne befinder sig i periferien af både hjemland og værtsland og ser nu hjemlandets sociale vilkår udefra med et fortsat stærkt ønske om at ændre dem. Tyranniets undergang kan dog først ske, når det bliver tydeligt, at despotismen ikke længere kvalificerer sin egen eksistens. Ifølge Altair delegitimerer regimerne altså sig selv, når de forsøger at kontrollere deltagerens ytringer: „Ethvert forsøg på at implementere en totalitær doktrin vil blot resultere i tabet af den,“ mener de.

For at nedbryde tyranni er det ifølge Kim nødvendigt at identificere de specifikke logikker, der forårsager undertrykkelse. Hendes forestillinger om potentialet ved en ytring handler om at inspirere folk til at forhandle egne sociale arenaer. „En anden verden er mulig,“ siger hun og fremfører, at øget bevidsthed er en betingelse for, at forestillinger kan blive til ytringer og derefter omdannes til konkret handling for at opnå forandring. Som Kim har deltagerne en tiltro til, at en ytring kan afsløre magtmonopolets sterilitet, så regimernes distance til humane værdier kommer til at fremstå som upassende og utidssvarende.

Den ikke-absolutte ytring

Det er karakteristisk for samtlige de systemkritikere, jeg har mødt, at de fastholder ikke-absolutte kulturopfattelser i deres ytringer. De fokuserer på mangfoldighed i modsætning til regimerne, der opleves som hierarkiske og fastlåste i kategoriseringer. De afholder sig bevidst fra at fremsætte endegyldige definitioner og kategoriseringer, fordi de abonnerer på kontinuerlig kulturel foranderlighed.

Deltagerne forstår ytring og rettigheder som kontekstafhængige, og blandt andre Altair fremhæver, at selv „demokratiske“ stater begrænser ytringer som led i en selverklæret legitim statskontrol. Deltagerne i undersøgelsen insisterer på, at en ytring må ses i kontekst, ligesom regimerne i princippet gør fra deres egne perspektiver. Der er altså behov for at anskue en ytring kontekstspecifikt.

Efter de seneste års NATO-ledede invasioner af Afghanistan og Irak har forsøg på at ensrette befolkninger ud fra universalistiske idealer om ytring og menneskerettigheder vist sig at være kontraproduktive. I FN sker der sjældent ratificering af en konvention uden undtagelser, eksempelvis for at respektere udtryk som sharia eller apartheid. Danmark og Storbritannien nyder undtagelse i konventionen om beskyttelse af migrantarbejdere, og Vatikanstaten og Saudi-Arabien har ikke ratificeret konventionen om globale økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder.

Hvad man i øvrigt måtte mene om berettigelsen af sådanne undtagelser, er de knyttede til kulturelle værdier hinsides universalistiske idealer. Hvordan bør man så forholde sig, hvis en stat begrænser ytringer og i øvrigt bebos af tilfredse borgere, som tilfældet er for Singapore og Taiwan, der begge ligger blandt toppen i World Happiness Index? Skal disse stater implementere en specifik udgave af ytring med for eksempel „demokratiske“ Israel og USA som forbillede?

FN's menneskerettigheder kom til verden umiddelbart efter 2. verdenskrig, hvor der nok var et akut behov for et samlende og konsensusøgende organ. Det er sikkert stadig nødvendigt, men måske er vi der, hvor ytringer løbende skal forhandles og opdateres, for flere idealer viser sig umulige at implementere på et globalt plan. Det ligger blandt andet op ad antropologiens mangeårige fokus på at være opmærksom på påståede universelle værdier, der faktisk kan være baseret på etnocentrisme.

Ét er dog sikkert, og det er, at deltagerne fastholder, at kulturkampe er værd at kæmpe, og at de fra deres eksil er i stand til at udstille magtpositioner med det formål at skabe kontekstspecifik social forandring.